

מבט על, גיליון 1095, 21 בספטמבר 2018

משבר הפלת המטוס הרוסי – מה הלאה?

עמוס ידלין, צבי מגן וורה מיכלין שפיר

הפלת המטוס הרוסי מדגם Il-20 על ידי סוריה בלילה ה-17 בספטמבר התפתחה לאחת התקריות המורכבות במסגרת יחסי רוסיה-ישראל, לפחות מאז תחילת ההתערבות הרוסית בסוריה באוקטובר 2015. במהלך תקיפה ישראלית באזור לטקיה, סוללת SA-5 סורית פגעה במטוס מודיעין רוסי, שהתרסק לים על 15 אנשי צוותו. למרות שהסורים הם אלו שכשלו בזיהוי המטוס הרוסי, רוסיה בחרה להאשים את ישראל בתקרית. עם זאת נראה שלשני הצדדים, רוסיה וישראל, יש עדיין אינטרס בסיסי בהמשך ההבנות בסוריה ומערכת היחסים הטובה ביניהם, והדבר יאפשר להם ליישר את ההדורים. לצד זה התקרית עלולה להגביל את חופש הפעולה בסוריה הנחוץ לישראל לצורך מימוש האינטרסים שלה מול איראן וחזבאללה.

לאחר הפלת המטוס, וכנראה בטרם הסתיים תחקור האירוע, רוסיה הכחישה את הדיווח האמריקאי לפיו המטוס יורט על ידי הסורים והסיטה את האשמה לספינה של הצי הצרפתי ששהתה באזור בעת התקיפה הישראלית. כעבור מספר שעות גיבש משרד ההגנה הרוסי את הנוסח הרשמי לתקשורת, בו האשים את ישראל בפעולה "פרובוקטיבית", "חסרת אחריות", ובכך שמטוסי ה-F-16 הישראליים "הסתתרו" מאחורי ה-Il-20 הרוסי. שר ההגנה הרוסי אף איים שרוסיה שומרת לעצמה את זכות התגובה לתקרית.

הנושא זכה לכיסוי נרחב ביותר בערוצים הרוסיים הנשלטים על ידי הממשל, שהתאפיין בהתלהמות אנטי ישראלית גורפת, קריאות לנקמה, ענישה וסנקציות נגד ישראל. גם דוברו של פוטין, פסקוב, בשלב הזה גיבה את משרד ההגנה. מהצד הישראלי, נראה שהעמימות ששודרה בתחילה לא שירתה את האינטרסים שלה. מאוחר יותר דובר צה"ל שינה את המדיניות ואישר את הפעולה הישראלית בסוריה, הביע צער על אובדן חיי אדם רוסיים, אך הטיל את האשמה כולה על סוריה שיירטה את המטוס (כאשר מטוסי חיל האוויר כבר היו בשטח ישראל) ועל איראן, אשר פועלת בסוריה. לאחר כמה שעות הנשיא פוטין ריכך את התגובה הרוסית וקרא לתקרית "שרשרת של טעויות טרגיות", אישר את האחריות הסורית להפלת המטוס, אולם גם תמך - בלשון יותר מתונה - בעמדות שהוצגו על ידי משרד ההגנה.

אומנם נראה כי התגובה הרוסית משקפת כעס אמיתי על ישראל, שפעלה לא רחוק מאזורי ההיערכות של הכוח הצבאי הרוסי בסוריה (בסיס חמימים) ובזמן שמטוס רוסי היה באוויר בדרכו חזרה לשם. בכך יצרה סיטואציה בה שגיאה של מערך ההגנה האווירית הסורית הייתה סבירה יותר. ייתכן גם שיש כאן רצון של הממסד הביטחוני הרוסי להרחיק אשמה מהכוח הרוסי בסוריה, משום שזה פועל בשיתוף פעולה מלא ובשילוב עם חיל האוויר וההגנה האווירית הסורית, והיה מצופה ממנו למנוע טעויות כאלו. ואולם, מכלול התגובות הרוסיות, לרבות השתלחות אנטי

ישראלית מאורגנת בתקשורת, יכול להצביע על כוונה רוסית לנצל את האירוע להעצמת המשבר, על מנת שניתן יהיה למנף אותו בהמשך לשם קידום יעדים רוסיים באזור.

בינתיים הודיעה רוסיה על סגירת חלק מהמרחב האווירי והימי שממערב לחוף הסורי לפעילות של כלי טייס וכלי שיט במהלך השבוע הקרוב, אם כי סביר שהאזור ייפח בהמשך לתנועה בשל תעבורה אזרחית. יש סכנה שהתגובה הרוסית תכלול גם פעולות לחיזוק ההגנה האווירית הסורית, ובכללן העברת מערכות הגנה אווירית מתקדמות יותר שמשא ומתן על רכישתן על ידי סוריה כבר התקיים. בתוך כך, יש לקחת בחשבון שגורמים בממשל הרוסי שלא שלמים עם חופש הפעולה שנתנה רוסיה לישראל לפעול נגד הנוכחות האיראנית, ינצלו תקרית זו לפגוע ביחסי רוסיה וישראל ולפגוע בחופש הפעולה של ישראל בסוריה. יתכן שזה כבר בא לידי ביטוי בחריפות הביקורת על ישראל בתקשורת הרוסית.

עם זאת, נראה כי בתמנה הגדולה עומק האינטרסים, הישראלי והרוסי, יאפשר לצדדים להתגבר על התקרית. אין זה סביר שמעניינה של רוסיה לפגוע עתה מהותית ביחסים, החיוניים גם לה, עם ישראל. לכן המשבר צפוי להיות מוסדר בימים הקרובים באמצעות השגת הבנות בין המנהיגים של שתי המדינות, שביניהם שוררים יחסי אמון. ראש הממשלה נתניהו השכיל להתקשר ולהביע צער, אך גם לעמוד על כך שהאשמה איננה במגרש הישראלי. יש לקוות שהנושא ימצא פתרון מוסכם על שני הצדדים, פחות או יותר במתווה ההסדרה המוכרת עד כה במרחב הסורי, עם מגבלות מינימליות על חופש הפעולה הישראלי ומנגנון מניעת החיכוך.

עם זאת, קיימת אפשרות של הכבדה מסוימת על חופש הפעולה בסוריה. יתכן שהרוסים יבקשו מישראל להימנע מפעילות באזורי ההיערכות של כוחותיה, ולמצער לתת לכוח הרוסי התרעה ארוכה יותר. רוסיה תנסה, כדרכה, גם למנף את האירוע לקידום אינטרסים נוספים שלה. בהקשר זה, צפוי שלביקורו של מפקד חיל האוויר, האלוף עמיקם נורקין, במוסקבה, למטרות הבהרת העמדה הישראלית, יינתן ממד הסברתי על ידי הרוסים. אלה ישאפו לנצל את האירוע כמנוף השפעה על ישראל והתנהגותה בסוריה, ואף להפגין את מעמדם הדומיננטי במדינה ואת הצורך של כל הצדדים להתחשב בהם.

תקרית מהסוג הזה הייתה אפשרית במוקדם או במאוחר, בשל הפעילות האינטנסיבית של חיל האוויר הישראלי נגד הנוכחות האיראנית בסוריה והעברת נשק מתקדם לחזבאללה. הסיבות שגרמו לישראל לאמץ אסטרטגיה זו עדיין בתוקף, וישראל תשאף להמשיך במדיניותה. חיל האוויר, שוודאי תחקר בקפידה את האירוע, יצטרך להפיק לקחים ולהחמיר את התנאים שבהם תקיפה כזאת באזורי ההיערכות והפעילות של הכוח הרוסי תצא לפועל, תוך התחשבות רבה יותר בפעילות אווירית של הכוח הרוסי - גם אם אינה ממש קרובה לנתיב מטוסיו. סביר שפעילות חיל האוויר בסוריה, לפחות בתקופה הקרובה, תצומצם ותהיה נתונה לפיקוח הדוק יותר של הדרג המדיני. ייתכן גם כי אפשר יהיה לבצע שינויים קלים במנגנון ההתרעה ומניעת החיכוך מול הרוסים, במחיר הסיכון שהתרעות אלו תועברנה להגנה האווירית הסורית.

עוד צריך לנצל את התקרית כדי להבהיר לצד הרוסי כי העברת מערכות הגנה אווירית מתקדמות יותר לסורים תגביר את הסיכון גם לכוח שלהם, שכן התקרית ממחישה את התפקוד הלקוי של ההגנה האווירית הסורית. כמו כן זוהי הזדמנות נוספת להבהיר לרוסיה כי הנוכחות של כוחות

איראן והמיליציות הנתונות להשפעתה יוצרת בסוריה מצב נפיץ המועד לתקלות ותקריות מהסוג הזה.